

DANMARK

HVORDAN SÅ DANSKERNE UD?

Menneskene

Skeletfund fra Danmarks i ældre jernalder har vist, at befolkningens gennemsnitlige legemshøjde var 161,7 cm for kvinder og 174,3 cm for mænd. De rige mennesker var i gennemsnit lidt højere end resten af befolkningen. Det skyldes at de havde bedre livsvilkår og kost. I ældre romersk jernalder var middellevetiden for kvinder var 37 år og for mænd var den 39 år. I 2005/2006 var middellevetiden for kvinder 80,4 år og for mænd 75,9 år. I gravene ser vi, at der var lige så mange rige kvinder, som der var rige mænd. Kvinderne beholdt deres status livet igennem, mens mændene sandsynligvis mistede den i alderdommen. Gravene viser os også, at man allerede i en alder af 13-14 år blev anset for at være voksen.

Hvornår synes du, man er voksen, og hvorfor?

Kvindens dragt

For kvindernes vedkommende var fletninger højeste mode i jernalderen. Over håret kunne kvinderne have en sprang-flettet hue eller et hovedklæde sat fast med hårnåle. Kvindernes dragt kunne bestå af en ulden nederdel med vidde og tilhørende overdel. Man vævede stoffet af uld og gerne med ternede mønstre. Skulle kjolen eller nederdelen være ekstra fin, så kunne man farve uldtråden med planteudtræk. Over skuldrene kunne man bære et skindslag som værn mod kulde og regn. Skindslagene kunne have indbygget hætte, så de mindede om middelalderens strudhætter. Sandsynligvis gik både kvinder og mænd med disse skindslag. Ny forskning har vist, at kvindernes dragt kunne bestå af flere lag. Huldremosekvinden havde således en hørdragt inden under sine uldne klæder.

I Huldremose på Djursland har man ud over Huldremosekvinden også fundet et stort stykke stof i form af et langt rør. Denne dragt blev lagt i mosen før Huldremosekvinden, og vi ved derfor ikke, om sådan en dragt blev båret af mænd eller kvinder. I romersk jernalder kunne man også bære et firkantet stykke vævet uldstof i samme størrelse som et badehåndklæde. Dette stykke stof kunne man så samle om kroppen under armene med en dragtnål eller et bælte. Det er ikke til at sige, om det var mænd eller kvinder der gik klædt i denne slags dragt.

Mandens dragt

I løbet af romersk jernalder ændrede mandens dragt sig voldsomt. I tiden op til Kristi fødsel bar mænd snarere kilte end bukser her oppe i Norden. Disse kilte blev svøbt om underkroppen og gik ned til knæene. Det firkantede stykke stof blev viklet om kroppen som en kilt, og overkroppen kunne dækkes til efter behov. Nogle af romernes hjælpetropper fra øst bestod af rytterenheder. Disse rytterenheder bar gerne bukser af praktiske årsager. I løbet af romersk jernalder blev flere og flere krigere i Norden også beredne, og derfor lod man sig inspirere

af de romerske rytterenheder. I løbet af romersk jernalder begyndte man således at klæde sig i bukser, der enten kunne være knækorte eller have fod og ben vævet ud i et. Sammen med bukserne kunne man bære en tunika og derover en kappe med frynser i siderne i stil med et tæppe. Kappen kunne naturligvis også bruges som tæppe om natten. Ligesom kvindernes dragt, så kunne også mandens dragt være farvet med planteudtræk.

Skæg eller ej?

Romerske billedfremstillinger af, germanerne viser dem med langt hår og skæg. De mandlige moselig, vi kender, fra ældre jernalder er derimod kortklippede og glatragede. Germanernes selvportrætter finder man blandt andet på metalbeslag til skjolde. Her vises krigeren både med og uden overskæg, og muligvis tilbagestrøget hår. Døm selv udfra billedet.

Hvorfor tror du romerne har afbildet germanerne på en anden måde end germanerne har afbildet sig selv?

FØDEN HOS DANSKERNE

Det sidste måltid

Hvordan finder man ud af hvad man spiste i ældre jernalder? Man kan f.eks. kigge moseligene i maven, her gemmer der sig nemlig stadig rester af deres sidste måltid. Et af disse moselig, Huldremosekvinden, har lagt maveindhold til sådan en undersøgelse. Her kan man se, at hun blandt andet havde spist grovmalet rugmel, ukrudt og kød.

Tror du man har haft samme forhold til ukrudt dengang som i dag? Kunne du finde på at spise ukrudt?

Brød med ukrudt

I jernalderen var næsten alle de mennesker der levede i Norden bønder. I nærheden af landsbyen havde man små, indhegnede marker. På marken kunne man så byg, hvede og havre. Markerne var fulde af ukrudt, for gift brugte man ikke. Man blandede ukrudtsfrø i melet, så det kunne række længere. Noget af kornet spiste man, noget blev brugt som dyrefoder, og en del bryggede man sikkert øl på.

De nye husdyr

I ældre romersk jernalder var husdyrene væsentligt mindre, end de er i dag. Romernes husdyr var større end danskernes, eftersom romerne gjorde en stor indsats for at fremavle store dyr. Jernalderhesten var på størrelse med vore dages islandske heste. Også kvæg, svin, får og geder var mindre, end vi kender det i dag. Jernalderbonden spiste alt fra køer til heste. Ud over de her nævnte husdyr, så blev der indført en række nye, tamme dyrearter i romersk jernalder, det drejer sig om høns, ænder, gæs og katte.

Hvilket forhold tror du, man havde til sine dyr i jernalderen?

Jagt og fiskeri

I de landsbyer der lå tæt på godt fiskevand, var fiskeriet langt vigtigere end landbruget. Ved havet og fjordene samlede man også skaldyr. I skoven kunne man jage vildsvin og hjorte, så længe man tog sig i agt for ulvene. For at få vitaminer og sunde fedtstoffer nok, samlede man desuden bær, frugter og nødder.

LANDSBYEN OG GÅRDEN

Landsbyens verden

Danmark var et tætbeholdt bondeland i ældre romersk jernalder. Man levede i landsbyer eller på isoleret liggende gårde. Hver landsby havde sine egne marker, hvor afgrøderne voksede, sine egne enge, hvor kvæget kunne græsse, sin egen skov, hvor svinene kunne spise agern og bog og endelig sit eget åløb, hvor man kunne hente frisk vand og fiske. De fleste landsbyer havde sandsynligvis også en hellig sø eller mose i nærheden, hvor man kunne ofre til guderne.

Hvorfor tror du, man ofrede til guderne?

Gården

Husene blev som regel bygget af egetræ. Man skulle bruge omkring 20 højstammede, 45 år gamle træer til et hus. Taget bestod af træspån, strå eller tagrør. Husene kunne stå 30-40 år, så måtte man rive dem ned, og bygge nye op. Gulvet i jernalderhusene var som regel lerstampet, men enkelte stalde og indgangsrum var stenbrolagte. Gården i ældre romersk jernalder bestod som regel af et langhus, med stald i den østlige ende af huset og bolig i den vestlige ende af huset. På denne måde vendte husets største overflade mod syd, og kunne på den måde lettere blive opvarmet af solen. Som regel var der en dør i begge langsider af huset, og i vestenden hvor folk boede, lå der et ildsted. Når man skulle på toilettet kunne man gøre det hos dyrene i den østlige ende af huset.

Ud over hovedbygningen kunne der høre op til syv sidebygninger og udhuse til gården. En landsby kunne bestå af alt fra to til 27 samtidige gårdsanlæg i ældre romersk jernalder. Husene kunne ligge på række, i klynger eller omkring en åben plads midt i landsbyen.

Bonden tilpasser sig

I jernalderen tilpassede man sig den natur, man boede i, derfor så husene heller ikke ens ud i hele det danske område. Langs den jyske vestkyst og i Thy, byggede man huse, hvor der langs husets ydervæg blev opført en 1,5 meter bred væg af græstørv. Denne græstørv virkede som isolation, så huset kunne holde bedre på varmen. I resten af landet var det mere normalt, at flette væggene af grene og tætne dem med lerklining.

Økologisk landbrug

Man boede som regel på samme plads igennem flere generationer, men nogle gange flyttede man hele landsbyen et par hundrede meter. Det gjorde man for at undgå at markjorden blev udpint, for kunstgødning havde man ikke. Når landsbyen flyttede, så kunne man opdyrke marker der, hvor landsbyen tidligere lå. Her var der nemlig masser af næringsstoffer i jorden efter de opstaldede dyr, og efter husholdningsaffaldet der i tidens løb havde hobet sig op. Det er tydeligt, at nogle folk i landsbyen var mere magtfulde end andre. De havde nemlig større huse, og nogle gange deres egen smedje eller endda deres egen vogn.

Hvordan tror du livet på en jernaldergård var?

GRAVENE

Børnenes sidste hvilested

Selvom børnedødeligheden sandsynligvis var relativ stor i ældre jernalder, så finder man kun sjældent grave med børn. Det var sandsynligvis kun børn fra de højere sociale lag, som blev begravet ligesom de voksne. Et mindre antal børn er blevet fundet i brønde, moser og gruber.

Hvorfor tror du, man ikke begravede børn på lige fod med voksne?

Kvinder og mænd

Kvinder blev begravet med smykker, kamme, tenvægte, glittesten (til keramik), bronzesakse og små skrin. Begge køn fik synåle af bronze, jernnåle, jernknive, drikkehorn, remspænder, fingerringe af guld samt mad og drikke med i graven. I modsætning til romerne, kunne de danske mænd desuden blive gravlagt med deres våben, såsom sværd, spyd og skjolde. Mændene kunne også få rageknive og rytterudstyr såsom sporer med i graven. Særligt fornemme mands- og kvindegrave kunne desuden indeholde importeret, romersk drikkeudstyr som i Hobygraven.

Hvad er forskellen på den måde, vi begraver vore afdøde på i dag, og den måde man begravede folk på i romersk jernalder?

Brændt eller jordfæstet?

I ældre romersk jernalder kunne man ligesom i dag både blive begravet brændt og ubrændt.

Når arkæologerne åbner jernalderens grave i dag, så kan de både fortælle noget om køn, alder og afdødes status. Hvordan kan de det?

Gravenes udseende var forskelligt fra landsdel til landsdel. I Nordjylland byggede man kister af sten til de ledende slægter. De knap så velhavende nordjyder kunne i stedet blive begravet uden kister under en slags underjordisk telt. I Midtjylland blev man som regel begravet i en plankebygget kiste. Den døde blev lagt på siden med bøjede ben, hovedet vendt mod vest og ansigtet kiggende mod syd. Fra en østjysk landsby ved vi, at hver slægt kunne have sin egen gravplads. Rundt om landsbyen fandtes forskellige typer af gravpladser, på en af dem var der kun urnegrave, på en anden blev de afdøde begravet ubrændt, og på den tredje blev de brændte ben lagt i jorden uden urne.

Krigerne

På Langeland er fundet gravpladser fra ældre romersk jernalder, som var forbeholdt krigere. Gravpladserne ved Harnebjerg og Bukkensbjerg blev det sidste hvilested for mange krigere, men ikke én eneste kvinde blev begravet her. På Slusegård gravpladsen på Bornholm kunne man finde på at begrave sine døde i eller under både. Bådene var gerne mellem tre og fem meter lange.

GERMANSK RELIGION

Moder Jord

Danmark var i romersk jernalder en del af det, der bliver kaldt det frie Germanien. I dette område dyrkede man ifølge den romerske forfatter Tacitus en gudinde ved navn Nerthus. Nerthus var en slags Moder Jord, som boede på en ø ude i Oceanet. På øen skulle der være en hellig lund, og her stod der en indviet vogn. På denne vogn kunne Nerthus så rejse rundt til sine tilhængere. Når Nerthus kom på besøg, var der fest og glade dage. Om Nerthus også blev dyrket heroppe i Norden, eller om hun kun spillede en rolle for germanerne længere mod syd, ved vi ikke med sikkerhed.

Kan du komme i tanke om nogen religiøse fester fra vores tid?

Mosen - Porten til den verden

Siden stenalderen blev moserne allerede opfattet som et grænseland mellem guder og mennesker, og den rolle fortsatte de med at have i jernalderen. I tiden efter Kristi fødsel ofrede man blandt andet krukker med mad i til guden eller guderne ude i mosen. I romersk jernalder havde man imidlertid også en knap så fredelig offerskik. Tusindvis af våben blev kastet i søer og moser, og mange af dem blev hugget sønder og sammen, inden de blev ofret.

Våbenofringerne vidner blandt andet om de kampe, der foregik i ældre romersk jernalder i Sønderjylland, på Fyn og på Lolland. Meget tyder på, at disse områder blev angrebet af folk, der kom syd for den nuværende dansk-tyske grænse. Når man vandt over disse angribere, så var det tilsyneladende skik og brug, at fejre det ved at ofre fjendens våben i de hellige moser og søer. Sandsynligvis var det sejrherrens måde at takke guderne på. Ud over våben kastede man til tider også fjendens heste, hunde, spil, kamme, redskaber, tøj og meget andet ud i søen eller mosen. Hvad man gjorde med fjenderne selv, ved vi ikke.

DEN DANSKE KRIGER I ÆLDRE ROMERSK JERNALDER

Krigerens udrustning

I Danmark bestod bevæbningen i starten af det 1. årh. e.Kr. almindeligvis af lanser og et cirkulært skjold. Lansen kunne både bruges i nærkamp og som kastevåben. Skjoldene var ofte malet i stærke farver. I krig var germanerne ifølge den romerske forfatter Tacitus ofte nøgne, eller bar blot kapper over skuldrene. Nogle krigere har muligvis set sådan ud, men andre havde tøj på. En sådan krigers tøj har man fundet i Thorsbjerg Mose, og det består af en bluse, et par bukser med fødder og en kappe. Enkelte germanere bar desuden hjelm samt ringbrynje eller brystpanser.

Elfenben fra Romerriget

Krigerens våbenudstyr skiftede fra egn til egn i ældre jernalder. I det 2. årh. e.Kr. blev det tveæggede sværd udbredt over hele Danmark, men på Bornholm foretrak man det enæggede (med kun en skærende side - ligesom en kniv). Enkelte krigere var i besiddelse af et romersk tveægget sværd kaldet en gladius. De romerske sværd blev fremstillet i Romerriget, og deres greb var nogle gange af elfenben. Hvordan de havnede i Danmark er et uløst spørgsmål, men måske kom nogle af dem hertil som krigsbytte efter Varus-slaget.

Den sidste rejse

På Nationalmuseet kan du se det gravudstyr en ung krigsmand blev begravet med i romersk jernalder. Knoglernes placering i graven viste, at manden var blevet parteret inden gravlæggelsen. Sandsynligvis døde den unge mand fjernt fra hjemmet, muligvis i krigstjeneste for romerne eller en germansk stamme. For at transportere den unge mand hjem til Stevns, kan man derfor have valgt at partere ham, så vægten kunne fordeles på flere bærere. Den unge mand blev blandt andet begravet sammen med sit romerske glasbæger, sin store, romerske hund samt guld- og sølvsmykker.

HOBY-GRAVEN

Fyrsten fra Lolland

Den rigeste grav fra ældre romersk jernalder er Hoby graven på Lolland. Her blev i den første halvdel af det 1. årh. e.Kr. en ca. 30 år gammel mand begravet med hele sit romerske drikkeservice af bronze og sølv. Mens han var i live kunne han beværte sine gæster på allerfineste vis med dette drikkeservice.

Hvad tror du det kunne betyde for en mand i romersk jernalder at eje sådan et drikkeservice?

Han drak af heltenes bægre

Mest kendt er de to sølvbægre, som manden fik med sig i graven. På bægrene er der billeder fra det græske helteepos Iliaden. Iliaden handler om den trojanske krig hvor Akilleus sammen med de græske bystater kæmper mod de trojanske helte Hektor og Paris. I en blodig tvekamp dræber Akilleus den trojanske helt Hektor, hvorefter han slæber ham efter sin stridsvogn, og lader ham ligge i det fri som føde for fugle og hunde. Hektors far kong Priamos opsøger efterfølgende Akilleus i den græske lejr, og beder ham ydmygt om at få lov til at give sin søn en ordentlig begravelse. Akilleus forbarmer sig over den gamle konge og giver ham sønnens lig. På det ene sølvbæger fra Hoby, ser man kong Priamos knæle for Akilleus og kysse hans hånd. Der er ikke kun tale om et dekorativt motiv, scenen med Priamos og Akilleus havde også en symbolsk betydning for romerne.

Priamos er nemlig klædt som en germaner, mens Akilleus er klædt i en klassisk, romersk dragt. Det er således også et billede af de sejrende romere og de underdanige germanere, vi har afbildet her.

Tror du Hoby fyrsten kendte til denne dobbeltbetydning?

Den germanske fyrste og den romerske kommandant

Høvdingen fra Lolland var ikke den første ejer af sølvbægrene. I bunden på bægrene er indridset et romersk navn, Silius, står der. Fra historikeren Tacitus kender vi en mand ved navn Silius, som fra 14-21 e.Kr. var militær-kommandant for de romerske soldater der var udstationeret i den nordøstlige del af Romerriget. På dette tidspunkt forsøgte romerne at gøre sig venner med nogle af de germanske stammer, efter at den romerske general Varus nogle år forinden havde lidt et stort nederlag til dem i slaget ved Kalkriese i det nuværende Tyskland. Muligvis var det denne Silius, der forærede sit drikkeservice til den lollandske høvding som en venskabs gave. Det er langt fra sikkert, at høvdingen fra Hoby kendte historien fra Iliaden. Men han har med sikkerhed værdsat de kostbare bægre, som består af cirka 1 kg sølv.

Drikkebægre af sølv finder man som regel parvis i gravene fra romersk jernalder, hvad kan det fortælle os om deres funktion?

VARUS-SLAGET

Romerne truer

I år 9 e.Kr. hed den romerske kejser Augustus. Romerriget var på dette tidspunkt kæmpe stort, og strakte sig fra Portugal i vest til Syrien i øst, fra Ægypten i syd til Holland i nord. Dette rige blev styret fra Rom, og det var ikke nogen let opgave i en tid, hvor der hverken fandtes telefoner, computere eller asfalterede veje. I år 9 e.Kr. havde Romerriget bredt sig voldsomt gennem godt 200 år, og Romerrigets naboer levede under konstant trussel om invasion. Det betød naturligvis, at naboerne øst for Romerrigets grænse ved Rhinen ikke var direkte positive overfor kæmperiget. Folkene i dette område bliver omtalt som germanere i historiebøgerne, ligesom de mennesker der boede i det danske område dengang.

Augustus får en plan

Kejser Augustus indså at desto kortere Romerrigets grænse var, desto færre soldater skulle han bruge til at bevogte den. Han ville derfor rykke Romerrigets grænse mod øst fra floden Rhinen til floden Elben. Det betød imidlertid, at romerne først måtte erobre landområdet mellem de to floder, og her boede en række germanske stammer, som ikke bød romerne velkomne. Augustus lod derfor den romerske statholder Publius Quinctilius Varus invadere området med en hær på tre legioner og ni hjælpetropper, i alt cirka 25.000 - 30.000 mand.

Germanerne stopper Augustus

De germanske stammer var imidlertid forberedte. De havde sluttet sig sammen i et forbund mod romerne under hærføreren Arminius. Ved Kalkriese i det nuværende Tyskland lokkede de romerne i et bagholdsangreb og nedslagtede alle som én. Dette slag fik stor betydning for germanerne i flere hundrede år herefter. Sejren betød, at de germanske stammer ikke blev underlagt Romerriget, og dermed fortsatte livet som deres egen kultur foreskrev.

Hvordan tror du dette nederlag blev modtaget af borgerne i Rom?

Efter massakren

Efter romernes nederlag til germanerne sendte kejser Augustus straffeekspeditioner ind i området nord for Rhinen. Disse ekspeditioner skulle dels begrave de faldne legionærer, dels hævne de faldne soldater. Efter år 16 e.Kr. ændrede romerne strategi. I stedet for at sende militæret ind i Germanien, forsøgte de nu i stedet at skabe ufred mellem de germanske stammer. På denne måde kunne germanerne ødelægge hinanden i stedet for romerne.

ROMERRIGET

DRAGTEN I ROMERRIGET

Romernes tøj mindede på mange måder om de klædedragter, som blev brugt af flere andre folkeslag i middelhavsområdet. Der var dog visse regler for officielt tøj, specielt for overklassens mænd.

Tunikaen var den mest almindelige for både mænd og kvinder. Kvindens tunika nåede helt ned til gulvet, og kunne sættes på flere måder end mandens tunika, der kun nåede ned til knæene. Tunikaen blev holdt fast om livet med et læderbælte eller en snor.

På hvilke måder minder kvinder og mænds beklædning om hinanden i dag?

Tøj til forskellige lejligheder

De ledende folk i samfundet, senatorerne, bar en hvid tunika med brede purpur striber. Den næst-fineste klasse, ridderne, havde smalle purpur striber.

Håndværkernes tunika havde en bred åbning for oven, så man både kunne føre hoved og den ene arm ud af åbningen. Tunikaen hang så kun på den ene skulder, og gav på den måde mere bevægelsesfrihed for håndværkeren. På fødderne brugte man sandaler, hvoraf nogle typer mindede mere om støvler. Igen var der en særlig type, som kun de fornemste gik med. På rejse bar man gerne en kappe, der var lavet af en særlig uld, som gjorde kappen næsten regntæt. Når man skulle sove kunne kappen bruges som tæppe.

Har du noget specielt tøj du tager på ved særlige lejligheder?

Mænd

Når mændene skulle optræde ved særlige lejligheder, havde de uden over deres tunika et stort stykke stof kaldet en toga. Det svarer nærmest til, at man tager jakkesæt på i dag. Togaen var normalt hvid, men hvis man skulle vise sorg var den sort.

Kvinder

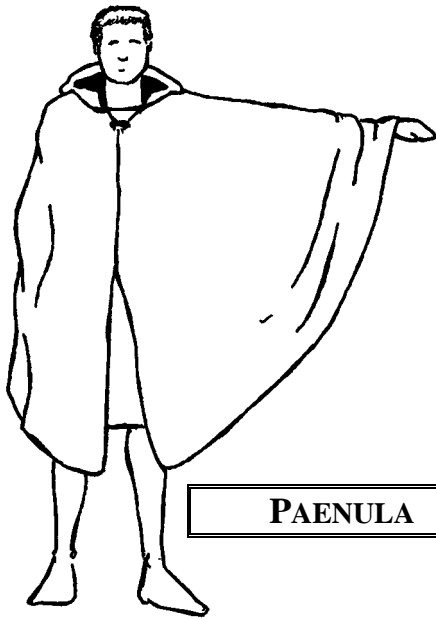
Gifte kvinder brugte over deres tunika en kjole kaldet en stola. Rundt om stolaen havde kvinderne gerne to bæltter, et rundt om livet og et andet lige under brystet. Derudover havde kvinderne et stort sjal formet som en rektangel, de kunne hylle sig ind i.

Praktisk tøj

Med til beklædningen hørte også bredskyggede hatte og forskellige kapper, der blev brugt når man var på rejse. Romerne gik normalt ikke med bukser, men da de var et praktisk folkefærd, lånte de af og til ideer fra de mange folkeslag, de mødte. Legionærene kunne finde på at gå med bukser under deres tunika og bruge uldne sokker, når de befandt sig i de nordlige egne af Romerriget. Vi ved også, at kejser

Augustus beskyttede sig mod kulden om vinteren ved at bruge fire tunika, en skjorte, en tyk toga, en uldtrøje og stof bundet rundt om benene.

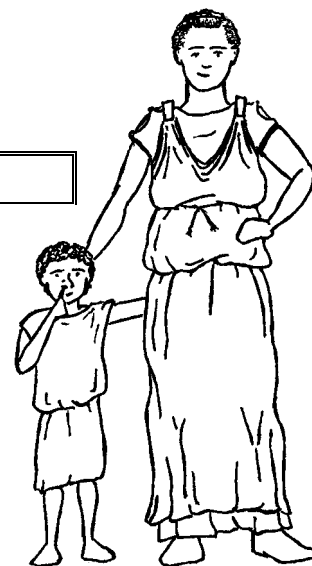
PAENULA

TOGA

TUNIKA

STOLA

ROMERNES BORDSKIK

Bordskik

Hos romerne sad børnene ned, når de spiste. De voksne derimod lå på brede bænke, mens de støttede sig på den ene albue. Tre bænke var placeret omkring et bord, og på hver bänk var der plads til tre personer. Imens man spiste maden og drak vinen, som slaverne serverede, kunne der være underholdning, i form af musik og dansere.

Bruger vi i vor tid underholdning, når vi spiser?

De fleste mennesker havde ikke råd til at blive opvartet på den måde i et særligt spiseværelse. De boede i en simpel lejlighed, og spiste i det opholdsrum, der også blev brugt til andre aktiviteter i løbet af dagen.

Maden og vinen til fine middage blev serveret i fornemt service af bronze og sølv. Et sådant service er blevet fundet i en berømt grav i Hoby på Lolland. Mere dagligdags var fade og skåle af rødt ler kaldet terra sigillata (det betyder ”brændt jord”). Det kan man se fine eksempler på i Nationalmuseets Antiksamling.

Retter og krydderi

Der er stor forskel på de retter, vi kender i dag, og på datidens romerske retter. Nogle var meget enkle og bestod bare af frugter som æbler, figner eller oliven. Andre var mere avancerede, og indeholdt ting vi normalt ikke forbinder med mad. Det kan f.eks. være hjerne, mus eller særlige snegle kun fodret med mælk.

Kan du forestille dig nogle retter vi spiser i vor tids Danmark, som andre folk ville synes var mærkelige?

Honning var populært i mange opskrifter, og blev desuden brugt til at søde vand og vin med. Garum var en populær dressing, og noget man brugte i mange af de romerske retter. Garum er en fiskesovs, som man fremstillede ved at stille saltede fisk ud i solen. Det fik fisken til at gære, og der dannede sig en væske, som kaldes garum.

Hvilke krydderier bruger din familie, når i skal give maden smag?

LIVET I BYEN ROM

De riges huse

Folk i Romerrigets byer boede enten i lejlighed eller i hus. Hvis man skulle have et hus, krævede det mange penge. Det første man trådte ind i var som regel et atrium, hvilket var en slags overdækket forgård. Helt overdækket var den dog ikke, for i centrum af rummet var der en åbning i taget. Når det regnede samledes vandet i et bassin under denne åbning. Desuden indeholdt atriet et lille alter til husguderne. Atriet var et vigtigt rum, når man skulle imponere sine gæster. Det var nemlig det første indtryk man fik, inden man blev ført indtil herren i husets ”kontor” eller til spiserummet.

Kan du komme i tanke om nogen personer fra vores tid som kunne finde på at bruge boligen til at imponere gæsterne med?

Spiserummet kaldtes triclinium, det havde tre brede bænke langs rummets sider. Husene havde ofte en have et såkaldt peristyl udsmykket med statuer, overdækkede søjlegange, planter og bassiner. Af andre praktiske rum var der køkkenet og toilettet. Endelig indeholdt huset flere mindre rum for eksempel soveværelser. Dele af det romerske hus var som regel udbygget med en øvre etage, hvor der var flere små rum.

Boligblokke

Hørte man ikke til byens rigeste, så boede man i en lejlighed. De romerske lejligheder lå i boligblokke kaldet insulae. Insula betyder ø. De enkelte insulae var altså øer i ”byhavet”. En lejlighed havde ikke så mange forskellige rum, så de få rum der var, blev brugt til alle de aktiviteter der var i hjemmet i løbet af dagen.

Har din familie rum, som bliver brugt til flere forskellige aktiviteter?

Nogle af de ting som man typisk gjorde hjemme, hvis man havde et hus, som f.eks. at gå på toilettet, måtte folk i lejligheder gøre andre steder. Heldigvis havde de romerske byer mange offentlige toiletter med rindende vand. Selvfølgelig havde man også muligheden for at have en potte i lejligheden, som man så senere skulle tømme. Lejlighederne i en romersk boligblok lå i flere etager omkring en åben gård, hvor der f.eks. kunne være indrettet et fælles madlavningssted. I nederste etage ud til vejene lå der butikker og barer.

GRAVSKIKKEN I ROMERRIGET

Begravelse og gravmonumenter

På kejser Augustus' tid var det hos romerne skik og brug at blive brændt og begravet i en urne, når man døde. I 2. årh. e.Kr. blev det dog med tiden mere populært at begrave afdøde uden brænding. Det kunne man for eksempel gøre i en kiste, kaldet en sarkofag. Besøgte man en romersk by i antikken, ville man passere en række gravmonumenter på det sidste stykke vej inden byporten. Det var nemlig uden for byen, at begravelserne fandt sted.

Hvor er grave i vor tid placeret, og er gravene bygget for at imponere forbipasserende?

Den afdødes liv

Man kan lære meget ved at undersøge de mange romerske gravsten. Som regel står der navnet på den afdøde, hvem den afdødes far var, og hvor gammel personen blev. Derudover kan indskriften også fortælle noget om, hvor personen kom fra, og hvilket arbejde han eller hun havde. Hvis man ser på gravsten for soldater får man også oplyst hvilken del af hæren soldaten havde gjort tjeneste i, og hvor gammel han var, da han blev soldat. Desuden kan der være et billede af soldaten. Det er nyttigt for os i dag, når vi skal undersøge hvilke våben og udrustning, der blev brugt i den romerske hær.

Får vi noget at vide om den afdøde, når vi læser på moderne gravsten?

Soldatergrave

På Nationalmuseet kan man se to grave for soldater. Den ene tilhører en legionær fra den XXII legion. Resterne af hans aske og brændte knogler befinder sig i en urne. Derudover er der forskellige lerkar, en glasflaske, og to mønter. Mønterne skulle bruges til at betale Charon, som var færgemand på underverdenens flod, for overfarten til dødsriget. Vi ved, at soldaten tilhørte den XXII legion, på grund af de teglsten, der er sat ned omkring urnen og gravgaverne. En af disse teglsten er nemlig stemplet med legionens initialer.

ROMERNES GUDEVERDEN

Romerriget havde et utal af helligdage, der var forbundet med deres mange guder. Men også i hverdagen kunne guderne spille en vigtig rolle for den enkelte person.

De tre store

Mange af romernes guder svarer til de græske, både hvad angår evner og udseende. På den måde svarer den romerske gud Jupiter til den græske gud Zeus, Juno svarer til Hera, Minerva svarer til Athene osv.. Netop disse tre guder var særligt vigtige for byen Rom, eftersom et af byens ældste templer var bygget til ære for dem. Tordenguden **Jupiter** var den øverste af alle guderne, og han var far til mange af de andre guder og helte. Som tordengud var hans våben en lynkile. **Juno** var Jupiters kone og blandt andet gud for familien og de fødende kvinder. **Minerva** var først og fremmest krigsgudinde, men var også gudinde for håndværk, visdom og kunst.

Alverdens guder

Romernes religion var imidlertid ikke kun en samling guder man havde snuppet fra grækerne. Det etruskiske folkeslag, som hørte til lige nord for Rom, havde nemlig haft stor indflydelse på hvilke ritualer romerne udførte. For eksempel havde de romerske præster lært, at man kunne spå om fremtiden ved at se på fuglenes måde at flyve på eller ved at studere ofrede dyrs indvolde. I det hele taget var romerne glade for at låne andre folks guder og religion. Derfor kan man blandt de romerske guder finde guder fra både Ægypten, Gallien, Østen og fra mange andre steder. Ud over alle disse forskelligartede guder tilbad man også kejseren, der ofte blev guddommeliggjort, når han døde.

Låner vi i dag religion fra andre kulturer?

I dag kender de fleste folk navnene på mange af de romerske guder, også selvom de måske ikke ved noget om Romerriget. Guderne har nemlig lagt navne til planeterne.

Her er en liste over nogle af de vigtigste romerske guder:

- Jupiter (øverste gud, samt tordengud)
- Juno (Jupiters kone og familiens gudinde)
- Minerva (krigs-, visdoms-, håndværksgudinde)
- Mars (krigsgud)
- Merkur (budbringer, bl.a. gud for rejsende, handlende og tyve)
- Ceres (lanbrugsgudinde)
- Neptun (havgud)
- Pluto (gud for underverdenen)
- Venus (kærlighedsgudinde)
- Vulkan (smedegud)
- Fortuna (skæbnesgudinde)
- Diana (jagtgudinde)

KRIGEREN

Den romerske legionær

Legionæren var professionel soldat, der gjorde tjeneste i hæren i 25 år. Man skulle være romersk statsborger for at blive legionær, og efter endt tjeneste blev man belønnet med et stykke jord. Legionærene blev inddelt i legioner, som bestod af mellem 5000 og 6000 mand. En legion var opdelt i ti kohorter, og en kohorte bestod af seks centurier, hver på 80 mand. Til at lede en centurie havde man en centurion. Centurionen var en garvet kriger ofte en forfremmet legionær. Han bar en kæp fra en vinstok, som viste centurionens rang. Den kunne også bruges til at straffe ulydige legionærer med. Hvis en kohorte havde opført sig uværdigt i kamp, kunne officererne straffe enheden ved tilfældigt at udvælge hver tiende legionær og slå disse soldater ihjel.

Hvordan tror du man i dag straffer soldater?

Den mindste enhed i hæren var en contubernium. Denne enhed bestod af otte mand, som delte værelse eller telt. Legionæren var bevæbnet med et kort sværd, kaldet gladius, en dolk, kaldet pugio, og to kastespyd, kaldet pilum. Til beskyttelse havde han et skjold af læder og træ i flere lag, på hovedet en hjelm af jern, mens kroppen blev beskyttet af et panser af. Når legionæren var fuldt udrustet bar han på ca. 50 kg.

På fødderne havde legionæren lædersandaler beslået med søm. Den perfekte romerske soldat skulle holde hovedet højt, have klare øjne, være bred over brystet, have stærke skuldre og lange arme og være smal om livet. Hans ben og fødder skulle være senede og ikke for bløde, og så måtte han gerne være omkring 1,80 meter høj (Vegetius I.2-7).

Det var ikke bare legionærernes opgave at slå. De havde også mange andre pligter når de ikke var i kamp. De skulle f.eks. selv bygge deres lejr, og ofte var de også med til at bygge veje og vandledninger. Derfor fulgte ingeniører, arkitekter, smede, tømrere osv. legionerne.

Hvilke andre opgaver, udover at kæmpe, har moderne soldater?

Hjælpetropper

Hjælpetropperne hos romerne blev kaldt auxilia, og bestod af folk, der ikke var romerske statsborgere. Det var ofte specialiserede krigertyper, som f.eks. kavaleri, bueskytter, stenslyngefolk eller mænd med køller. Fordi hjælpetropperne stammede fra forskellige dele af Romerriget, var de også meget forskelligt klædt på. Nogle havde lange dragter, mens andre gik med bukser. En meget almindelig slags auxilia var dog udstyret nogenlunde ligesom legionærene. De havde ringbrynjer, hjelme, ovale skjolde og var bevæbnet med sværd og spyd.

Bueskyttetropperne kom som regel fra den østlige del af Romerriget som f.eks. Syrien. Særligt flotte kunne rytterenhederne være, specielt når de holdt parade og

opvisning. Deres hjelme havde farverige fjer og visirer udformet som ansigtsmasker. Foroven kunne hjelmene også være formet som hår, eller ligefrem have rigtigt hår påsat nærmest som en paryk.

Er moderne soldaters uniformer designet til at se godt ud og imponere?

Når man blev auxilia soldat skulle man gøre tjeneste i 25 år, hvorefter man blev belønnet med et diplom, der gjorde en til romersk statsborger. Den højeste ære en auxilia kunne opnå, var at blive en del af kejserens særlige livvagt. Egentlig blev kejseren beskyttet af den såkaldte prætorianergarde, der bestod af romerske borgere. Der var dog tidspunkter, hvor kejseren ikke kunne stole helt på garden og dens ledere, som kunne være meget magtsyge. Så var det godt at have livvagter fra bl.a. Germanien, der udelukkende var tro mod kejseren og ingen anden i hele Rom.

KEJSER AUGUSTUS

Selvom de fleste danskere ikke ved ret meget om Augustus, så kender mange navnet, fordi det bliver nævnt overalt i landets kirker en gang om året.

Juleevangeliet, der fortæller om Jesus fødsel starter nemlig med ordene:” Og det skete i dage, at der udgik en befaling fra kejser Augustus...”.

I familie med guderne

Augustus blev født ind i en af Roms fineste familier i 63 f.Kr. og fik navnet Gaius Octavius. I dag kalder vi ham enten Augustus, hvilket var et navn han senere fik som kejser, eller Octavian. I 44 f.Kr. skete der noget meget vigtigt for Octavian, da lederen af Rom, Gaius Julius Cæsar (som de fleste kender fra Asterix & co.) adopterede den unge mand. På den måde kom Octavian direkte i familie med Roms ledende person og dermed også guderne. For Cæsars slægt mente, at de nedstammede fra gudinden Venus. Desværre blev Cæsar myrdet kort efter.

Hjælper det en politiker i vor tid, hvis han eller hun kommer fra en bestemt familie?

Vejen til magt

Efter mordet på Cæsar gik der flere år med kampe mellem dem, som havde støttet Cæsar, og dem som havde været med til at myrde ham. Selv da morderne var overvundet fortsatte striden i Romerriget. Denne gang var det mellem Octavian og hans tidligere allierede Marcus Antonius. Antonius havde kontrol med den østlige del af Romerriget, og var allieret med den ægyptiske dronning Kleopatra. Først i 31 f.Kr. blev kampen mellem Octavian og Antonius afgjort ved et stort søslag ved Actium ved Grækenlands vestkyst. Nu var Octavian lederen af Rom, men han var endnu ikke officiel enevældig hersker. Som tiden gik fik han dog flere og flere ærestitler, og med disse fulgte mere magt. I 27 f.Kr. fik han så det navn de fleste kender ham under i dag, Augustus. Navnet betyder ”den ophøjede”. Udover navnet fik han bl.a. titlen Pater Patria, fædrelandets fader, og embedet som Pontifex Maximus, det vil sige ypperstepræst.

Den store organisator

Augustus var ikke verdens største general og slet ikke den bedste kriger. Han har formentlig heller ikke set så stærk og godt ud, som statuerne af ham giver udtryk for. Alligevel lykkedes det ham at blive hersker over hele Romerriget. Han var nemlig enormt god til at organisere, og til at gøre reklame for netop det han ville og stod for.

Hvilke egenskaber tror du en germaner skulle have for at blive leder?

Augustus omorganiserede Rom ved at gøre gaderne bredere og bygge nye huse, samt ved at dele byen ind i områder, der hver især fik deres eget brand- og vagtværn. På den måde nedsatte man risikoen for store brande, hvilket tidligere havde været et kæmpe problem for indbyggerne.

Kampe mod germanerne

I slaget ved Actium var det ikke Augustus selv, der stod i spidsen for hæren, men hans general Agrippa. I løbet af Augustus' regeringstid tabte den romerske hær næsten aldrig til fremmede tropper. Men der var to egentlige nederlag, som Rom led under og de var begge til germanerne mod nord. Omkostningsmæssigt var det kun det ene af disse nederlag, som virkeligt var slemt. Dette skete da tre legioner samt deres hjælpetropper faldt i et baghold, og blev fuldstændigt nedslagtet i det såkaldte "Varusslag". Augustus var så fortvivlet, at han i lang tid hverken klippede sit hår eller skæg, og om natten gik hvileløst rundt og råbte "Varus giv mig mine legioner tilbage".

ROMERSKE NAVNE OG ORDSPROG

Romerske navne:

Drenge: Gaius, Lucius, Marcus, Titus, Brutus, Licinius, Marius, Sulla, Cicero, Drusus, Cato, Caracalla, Caligula (lille soldaterstøvle), Sextus (nr. 6), Septimius (nr. 7), Octavius (nr. 8), Ahenobarbus (røds-kæg), Augustus (ophøjet), Numidicus (ham som har vundet over numidierne), Africanus (ham som har vundet over africanerne), Germanicus (ham som har vundet over germanerne).
Piger: Drusilla, Funilla, Sabina, Julia, Julilla (lille Julia), Agrippina, Antonia, Livia, Caecillia, Aemillia, Claudia, Octavia, Helena, Faustina, Domitia.

Romerske ordsprog:

Veni, Vidi, Vixit – Jeg kom, jeg så, jeg sejrede.
Alea iacta est – Terningerne er kastet.
Nunc est bibendum – Nu skal der drikkes.
Festina lente – Skynd dig langsomt.
Bene qui latuit, bene vixit – Den der har levet skjult har levet godt.
Audentes fortuna iuvat – Lykken tilsmiler den modige.
Ne cede malis – Giv ikke efter for det onde.
Nihil agere delectat – Det er dejligt ikke at lave noget.
Honor est praemium virtutis – Ære er belønningen for tapperhed.
Omnium rerum principia parva sunt – Alting begynder småt.
Stultum est timere quod vitare non potes – Det er dumt at frygte det du ikke kan undgå.
Qui non est hodie cras minus aptus erit – Den som ikke er parat i dag vil være mindre parat i morgen.